

Genom södra Värmland går en viktig naturgeografisk gräns, den s.k. Limes norrlandicus eller Norrlandsterrängens gräns. Det betyder att vi inom Kristinehamns kommun har en mycket omväxlande och intressant natur. I den norra delen börjar norrlandsterrängen, ett kuperat landskap med barrskogar, myrmarker och sprickdalssjöar. I söder har vi ett slättartat jordbrukslandskap med inslag av ädellövskog av götalandstyp och i väster finns Vänerne med dess skärgård.

För att skydda intressanta naturområden har länsstyrelsen bildat ett antal naturreservat, hittills tio stycken, som ligger helt eller delvis inom Kristinehamns kommuns gränser. Ett naturreservat är ett område som är skyddat på grund av sin typiska eller speciella natur, eller för att det har stort värde för allmänhetens friluftsliv.

De äldsta reservaten i vår kommun är Kummelön i Ölme, som avsattes år 1970, och Nötön i Visnumskil, som bildades året därpå. 1979 var det dags för Kalvön och Sibberön att få reservatsstatus och större delen av skärgården mellan fastlandet i öster och Hammarö i väster blev naturreservat år 1980 samt Inre Kilsviken 1991. Våra senaste reservatsbildningar är Värmlands Säby år 2003 samt de tidigare domänreservaten Konsterud Södra och Konsterud Norra år 1999, Blomsterhultsmossen år 2000 och Vilången 2004.

Avsikten med den följande beskrivningen av naturreservaten i vår kommun är dels att ge litet praktisk information om hur man tar sig till de olika områdena, visa på lämpliga strövstigar och andra anordningar för besökare, dels att i stora drag berätta om varför de har blivit naturreservat.

Mer ingående kunskap kan man få genom att läsa länsstyrelsens skötselplaner. I tidigare årsskrifter har också flera artiklar behandlat dessa områden. I skriften från 1996 har Ulf T Carlsson skrivit om Kummelön, Dan-Axel Hallbäck om Sibberön och Mats Johansson om Värmlandsskärgården. Nötöreservatet har beskrivits ingående av Jan Andersson i 1975 års skrift.

Kummelön

För att komma till Kummelöns naturreservat tar man av från E18 mot Ölme kyrka och följer sedan skyltarna mot reservatet. Trots namnet är Kummelön ingen ö; man kan köra bil fram till parkeringsplatsen, där det också finns en informationstavla över området. Ur botanisk synpunkt är ett besök på våren eller försommaren att rekommendera, längre fram på sommaren har fåren ätit upp det mesta av blommorna.

Det syns genast att detta inte är någon vanlig värmländsk landskapstyp. Man befinner sig i ett hagmarksområde med imponerande ekar och lindar. Reservatet kom till just för att bevara denna för Värmland ovanliga miljö. Som utflyktsplats för

ölmeborna är dock Kummelön avsevärt mycket äldre än så. Sedan hundratals år tillbaka samlades man här till en folkfest söndagen efter midsommar, den så kallade Kummelösöndagen.

Reservatet delas av vägen i en sydlig och en större nordlig del mot Ölmeviken. Om man kliver över stättan in på den södra delen, ser man några mörka berghällar som består av bergarten hyperit. Man brukar säga att hyperiten har en viss kalkverkan och det gör att en del ovanligare växter trivs i hyperitområden. Det går ett stråk av hyperit genom Värmland från Röjdåfors i norr till Vänerne vid Kristinehamn i söder. Blåsipporna vid Östervik är ett resultat av denna hyperitverkan.

Om man besöker Kummelön i maj, kan man se ett stort område med blommande *svalört* söder om berghällarna. Därintill finns också några *slånbuskar* som är mer eller mindre täckta av lavar. Fortsätter man den markerade stigen går man över en hållmark, där den ovanliga parasiten *nässelsnärja* syns slingra sig omkring brännässlorna längre fram på sommaren. Längs denna slinga kan man förutom *ek* och *lind* även se *ask* och *alm*. I denna del liksom i den norra kan man få sällskap av en flock får som betar här och därigenom hjälper till att hålla landskapet öppet. Det är viktigt att inte vegetationen blir för tät, bland annat därför att de gamla ädellövträdens stammar hyser många arter av lavar och skalbaggar, som är mer eller mindre hotade i dagens landskap. De behöver skrovliga, solbelysta stammar för sin överlevnad. Därför får inte vegetationen bli för tät så att stammarna skuggas.

Går man in i den norra delen finner man sittgrupper, där man kan öppna matsäcken och sitta och njuta en stund i den lummiga miljön. Lyssnar man upptäcker man också att många fåglar trivs i lövverken. Härifrån kan man följa en led snett ner till vänster och kommer då snart in i ett inhägnat område, som i stort sett får sköta sig självt för att man skall kunna se vad som händer utan bete och skötselåtgärder. Väljer man i stället den högra stigen, får man en bekvämare vandring ut mot udden med raststugan på berget.

Berget vid stugan med utsikt över Ölmeviken.

Foto: Birger Ahlstrand.

Raststugan är alltid öppen för tillfälliga besökare, man kan även övernatta där om man skulle vilja. Berget vid stugan är en utmärkt plats för fågelobservationer; här kan man se den *bruna kärrhöken* sväva över vassen och i vattnet ligger ofta *svanar* och olika andfåglar. Har man riktig tur kanske *havsrörnen* tar en tur över viken. Ölmevikens vassar är en bra fågelbiotop och därinne döljer sig åtskilliga arter som man hör, men kanske inte ser.

Berget är av hyperit och därför är floran av litet ovanligare slag. Efter midsommar blommar *blodnävan* rikligt och dessutom hittar man bland andra *getrams*, *rockentrav*, *tjärblomster* och den sällsynta *strandveronikan* som blommar en bit in i juli. Går man sedan stigen ner mot stranden, kan man i själva strandlinjen både på land och i vattnet finna en hel del mindre vanliga arter som exempelvis *frossört*, *topplösa*, *tiggarranunkel*, *svalting*, *igelknopp*, *dyblad* och *vattenaloe*. På återvägen kan den uppmärksamme se orkidéerna *nattviol* och *Jungfru Marie nycklar* till höger om stigen.

Nötön–Åråsviken

Nötön–Åråsvikens naturreservat ligger ungefär fyra mil söder om staden i Visnums-Kil. Antingen åker man via Hult och Ed eller också tar man Mariestadsvägen till Nybble, där man tar av mot Medhamn. Nötöreservatet är ganska stort och det finns flera områden att besöka. Vid Visnums-Kils kyrka finns en vägvisare mot Prästön–Linsön. Fortsätter man Medhamnsvägen några kilometer till ser man skyltarna mot Nötön och Arskagen. Tyvärr är vägen mot Nötön och Arskagen avstängd med en bom mellan den 1 oktober och 1 april.

Ändamålet med Nötön–Åråsvikens naturreservat är att bevara de unika naturvärden som finns inom området. Av riksintresse är de ändmoräner som finns i stor mängd både på land och i form av holmar i Åråsviken. Dessa åsar bildades vid inlandsisens avsmältning av stenar som legat infrusna i isen och blev liggande längs dess kant.

Floran är mycket rik och här finns flera arter som är ovanliga för Värmland. Det gäller inte bara blomväxter; det finns även intressanta arter av mossor, lavar och svampar. Även insektslivet är rikt och det finns goda förutsättningar för ett stort antal fåglar att trivas här.

Västra och Östra Nötön

På Nötön finns områdets största och rikaste lövskogar. Allra finast är det på försommaren, när många växter blommar och fågelsången är som intensivast, men en vandring på våren bland *blåsippor*, *vitsippor* och *vårärt* ger också fina upplevelser. Då är det också stor chans att få se *gäss*, *tranor* och andra vårfåglar.

Vid parkeringsplatsen finns en informationstavla och ett litet skåp där man kan ta en karta över området. En liten bit fram på vägen visar en skylt på en vandringsled till Västra och Östra Nötön, men man kan också fortsätta vägen fram och kommer då snart ut i odlingslandskapet, som omger gården

Västra Nötön. I juni blommar mängder av *tjärblomster* på gårdsplanet och *svalor* korsar luften. Tar man till höger över berghällarna ner mot Västerövikens kommer man in i ett område som betas av kor. Vandringsleden går vidare till vänster längs stranden och där är det stor chans att få höra *rördrommen* tuta i vassen. Efter vallen är det gott om *hassel* och därunder växer bland annat den sällsynta *tandrotten* med sina groddknoppar i bladvecken.

Västra Nötöns odlingslandskap.

Foto: Birger Ahlstrand.

Det finns flera leder att välja bland; skyltar visar vägen mot Hästudden och Östra Nötön. Hästudden består av isälvsavlagringar med en typisk torrängsflora och där har man utsikt över öppet vatten mot Åråsviken. Går man mot Östra Nötön kommer man snart till en raststuga. Där har tidigare legat ett hus som nu är nedbrunnet. Härifrån kan man också gå till Hästudden eller välja en längre runda som går genom lövskog, fuktmarker och lundar. Här kan man träffa på en del ovanliga växter som till exempel *trolldruva*, *storrans*, *myska*, *vårärt* och *nordlundarv*. Man går också över flera av de välkända ändmoränerna, som bildades när inlandsisen drog sig tillbaka för ungefär tiotusen år sedan. På moränåsarna växer det mängder av liljekonvaljer.

Arskagen

På Arskagen finns alla områdets naturtyper representerade. Till parkeringsplatsen åker man genom betesmarker, vilket betyder att man kan få öppna och stänga ett par stängsel. På parkeringsplatsen finns en informationstavla och en låda med kartor över området.

Betande kor på Arskagen.

Foto: Birger Ahlstrand.

En markerad stig leder ut till Arskagsudden, en sträcka på drygt två och en halv kilometer. I början

går man genom ett område där man nyligen har öppnat landskapet och lämnat kvar enstaka tallar, björkar och ekar. Stigen går längs Österövikens vassar och efter 600 meter passeras torpet Arskagen. Därefter kommer man in i en tätare skog med lövträd och granar. En del mycket gamla ekar står insprängda här och var och även en del sumpmarker passeras. Framme vid udden kan man skåda ut över Åråsviken med dess blandning av klarvattenytor, öar och vassvidder. Själva udden utgörs av en torräng, där man bland annat kan hitta *backnejlika* och *kattfot*. Där finns också en grillplats.

Återvägen följer den östra stranden, där vassen breder ut sig över stora ytor. Det finns gott om lågor, det vill säga döda träd, som fått ligga kvar på marken som föda åt diverse nedbrytande smådjur och svampar. Det kan också hända att man stöter på en flock kor som går i skogen och betar.

Linsön – Prästön

Speciellt för den fågelintresserade är en utflykt till Linsön och Prästön en tidig vårmorgon att rekommendera. Vid parkeringsplatsen finns en informationstavla och en låda med kartor över området. Därifrån går en strövstig till Linsöstugan och Prästön. Till stugan är det ungefär 500 meter. Den är öppen för besökare och det finns flera britsar för övernattnings. Från Linsöstugan kan man följa en markerad stig till ett fågeltorn ute på Prästön. Därifrån har man utsikt över Kilsvikens öppna vatten. På vägen dit vandrar man genom en rik ängslövskog på stigar som delvis går på gamla invallningar.

Som man kan se på informationskartan finns det flera andra markerade strövstigar att följa om man vill studera området grundligare.

Inre Kilsviken

För den som vill studera Kilsvikens fågelliv är det enklaste sättet att åka till Hygn och vandra ut i Inre Kilsvikens naturreservat. Om man åker 6 km från Nybble mot Medhamn kommer man till en parkeringsplats vid Hygn. Där finns en tavla med information om reservatet. Detta utgörs av vattenområden, stränder, hagmarker och andra betesmarker i anslutning till denna Vänervik.

Redan på 1930-talet uppmärksammades Kilsviken som en viktig fågelokal av den välkände ornitologen Erik Rosenberg, som föddes i trakten. 1988 förklarades området vara av riksintresse för såväl kulturminnesvården som den vetenskapliga naturvården. Dessutom är Kilsviken ett av 30 svenska områden som är upptaget på listan över internationellt värdefulla områden enligt våtmarkskonventionen.

Det är på grund av de betade strandängarna och hagmarkerna som området är intressant både botaniskt, zoologiskt och kulturhistoriskt. Dessa marker ger goda förutsättningar för både häckande och rastande fåglar. Det är därför viktigt med ett fortsatt bete av hjortar och nötboskap. Inom delar av området råder tillträdesförbud mellan 1 mars och 15 september.

Från parkeringsplatsen går en markerad stig ut mot viken. Efter några hundra meter kommer man till en utsiktsplattform, där man kan se ut över strandängar, vassar och vattenytor. Vill man få ännu bättre utsikt kan man fortsätta till ett fågeltorn längst ut på udden och studera *änder*, *gäss* och andra våtmarksfåglar. Som exempel kan nämnas att i besöksboken noterades för en oktoberdag 2004 bland annat 800 *grågäss* samt *bläsand*, *satterand*, *kricka*, *brunand*, *salskrake*, *havsörn*, *varfågel*, *vattenrall* och *häger*.

Värmlands Säby

Stora delar av halvön söder om Värmlands Säby herrgård utgörs av ett mycket gammalt och tilltalande kulturlandskap, som till stor del fortfarande brukas. Stora områden är hagmarker, varav en del betas än i dag. Andra har växt igen med lövträd. Under träden finns ofta en artrik lundflora med inslag av sydliga arter som *tandrot*, *myska*, *storrans* och *nunneört*. Liksom Nötön-Åråsviken ligger halvön inom ett av Sveriges mest ändmoräntäta områden.

Kulturlandskapet kring Värmlands Säby har en mycket lång historia, kanske flera tusen år. Det är troligt att området åtminstone under de senaste 500 åren varit en relativt öppen hagmark med olika lövträd och enbuskar. Många av ekarna är mer än 400 år gamla.

Området var en skärgård tills för 150 år sedan, då man genom invallningar förvandlade öarna till ett sammanhängande fastmarksområde.

Till Värmlands Säbyreservatet kommer man om man tar av från väg 26 strax söder om Nybble. Efter herrgården tar man vägen till vänster och kommer snart till en liten parkeringsplats. Öster om parkeringsplatsen ser man Kummelholmen, som innehåller gravfält från århundradena närmast efter Kristi födelse. Från parkeringsplatsen är det cirka 800 meter till reservatets början vid det gamla ödetorpet Djurgården, som tidigare varit skogvaktarbostad.

Syftet med detta naturreservat är enligt skötselplanen bland annat att bevara och vårda områdets mosaik av betade ekhagar och naturskogsartade partier med stort inslag av ädellövträd. Vidare skall man behålla det stora antalet gamla grova och solbelysta ädellövträd samt grov, död lövved i form av lågor och torrträd. Skötselplanen säger också att man skall bibehålla områdets värde för rastande och häckande våtmarksanknutna fåglar.

Området vid Djurgården är en ganska flack åskulle som består av isälvsavlagringar. En del gamla pampiga ekar finns här. Stranden mot Kolstrandsviken upptas av stora starrängsytor. Intill torpet finns en sittgrupp under en gammal ek.

Följer man leden söderut över vallen, har man utsikt över strandängen och Kolstrandsviken. Efter vallen kommer man till en åskulle som kallas Sandholmen. Den utgörs av en gammal hagmark som växt igen till en lövblandskog med stora ekar och

lindar och en lundartad flora. Här kan man om man vill vika av från leden och gå till vänster ner längs stranden. Då kommer man i den södra delen att passera ett område med 200-åriga tallar.

Gammal ek vid Djurgården.

Foto: Jan Olov Calais.

Sydväst om Sandholmen kommer man till Nylands flacka strandängar och låga ändmoräner. Området utmärks framför allt av många stora enar, men där finns även enstaka ekar samt en och annan ”kogran”, det vill säga en stor och yvig gran som korna kan ta skydd under. Vid Nyland, som var en utgård under Värmlands Säby, ligger en huslänga som tidigare innehöll arbetarbostäder. Därefter visar en pil mot vänster vägen till en rastplats. Följer man den leden, går man på en ändmorän ner mot Kolstrandsviken, där en sittgrupp finns.

Går man tillbaka till huvudleden och fortsätter den, kommer man ut till vägen, där man kan se grundstenarna till torpet Brödlösa. Reservatet fortsätter ytterligare en bit söderut, men där får man klara sig utan markerad led. Tillbaka till parkeringen kommer man enklast genom att följa vägen.

Enbusklandskap vid Nyland.

Foto: Birger Ahlstrand.

Sibberön

I jubileumsskriften från 1996 har Dan-Axel Hallbäck gjort en utförlig beskrivning av Sibberön och Kalvön.

Sibberöns naturreservat, som även omfattar Kalvön, är en del av Värmlandsskärgården, vilken betecknats som riksintresse för rörligt friluftsliv. Områdets natur är typisk för Vänerens skärgårdsöar med kala klippor och hållmarkstallskog med vindpinade träd längs stränderna.

Till Sibberön tar man sig inte utan båt. Med passagerarbåten ”Stöten” kan man komma över till Vålön och sedan vandra eller cykla längs den markerade leden över Kalvön till Sibberön. Har man egen båt, kan man lägga till vid någon av bryggorna på Kalvön. Sommaren 2005 gick även en turboat till en nyanlagd brygga på Kalvön.

Värmlandsskärgården

Naturreservatet Värmlandsskärgården omfattar Vänerkusten mellan Furuholmarna cirka 20 km SSO Kristinehamn och Mässviken i nordöstra delen av Värmlandsnäs. Inom Kristinehamns kommun finns ett 30-tal öar förutom ett flertal mindre kobbar och skär av stor betydelse för fågellivet. För ett flertal av dessa gäller landstigningsförbud under häckningstiden 1 april till 31 juli.

Ändamålet med reservatet är enligt länsstyrelsens skötselplan ”att bevara skärgårdsmiljöer så långt möjligt ostörda, i första hand utifrån naturvetenskapliga motiv men även utifrån landskapsestetiska och rekreativa motiv”.

Den som vill veta mer om vår skärgård uppmanas att läsa Mats Johanssons artikel ”Skärgården – en presentation” i 1996 års jubileumsskrift.

Sundet mellan Svinön och Alvön.

Foto: Birger Ahlstrand.

Stora Vilångens domänreservat

Sjön Stora Vilången ligger vid Bjurtjärnsvägen cirka tio kilometer från Kristinehamn. Reservatet omfattar sjöns södra del med intilliggande landområde. Syftet med reservatet är bland annat att säkerställa några mindre skogsbestånd av ovanligt hög ålder. Den gamla skogen på öar och uddar har stor betydelse för landskapsbildningen och är därmed viktig för det friluftsliv som bedrivs vid Stora Vilången.

En parkeringsplats finns vid sjöns sydvästra hörn. Den kommer att förbättras och kompletteras med en informationstavla. Därintill finns också en grillplats. Från parkeringsplatsen går en stig norrut längs sjöns

västra strand. En bit ut i sjön ligger Rutön, som har den äldsta och mest naturskogsliknande skogen. Även Storön, som ligger längre norrut, har gammal skog med enstaka torrakor.

I södra delen, mellan sjön och Bjurtjärnsvägen, finns ett fastmarksområde med småskalig mosaik av myr och fastmark. Vid sjöns södra ände finns lämningar efter tre stenåldersboplatser, som i skrivande stund inte är skyltade; det kommer dock att ske. Den ena platsen ligger strax till höger en liten bit in längs stigen från parkeringsplatsen.

Blomsterhultsmossens domänreservat

Blomsterhultsmossen ligger drygt två kilometer sydväst om Björneborg. I dess östra del har tidigare avsatts ett domänreservat, som år 2000 utvidgades och ombildades till naturreservat. Större delen av högmossen ligger dock utanför reservatet. Mossen är klassad som riksintresse för naturvården, eftersom den utgör ett representativt exempel på det variationsrika gränsområdet mellan högmossa och skogbärande fastmark med dess typiska vegetation, som omfattar mosseplan, randskog, laggkärr och myrholmar.

Man kommer till reservatet genom att ta vägen söderut från Björneborg och efter två kilometer ta av på en mindre väg till höger. För närvarande (januari 2006) är inte biltrafik tillåten, men enligt skötselplanen skall en parkeringsplats anläggas vid den skogsbilväg som går öster om reservatet. Någon skyltning finns inte heller ännu. Om man fortsätter vägen förbi Skogagårds kvarn och sedan tar till vänster, så kan man snart se orangemarkerade träd som leder till reservatet.

Den östra delen av mossen utgörs av ett laggkärr, som är ett av södra och mellersta Värmlands största. Laggkärret är av typen fattigkärr och här växer bland annat *myggblomster* och *vitstarr*. I laggkärret finns åtta stycken flacka myrholmar på blockig morän. På dessa växer en upp till 150-årig barrblandskog med naturskogsinslag i form av en ökande andel död ved. Där växer bland annat de rödlistade arterna *vedtrappmossa* och *vedsäckmossa*. Väster om laggkärret mot mosseplanet växer en tät och lågvuxen randtallskog med en undervegetation som domineras av *skvattram* och *odon*.

Konsterud Norra och Södra domänreservat

Vid Konsterud finns två små tidigare domänreservat som 1999 ombildades till naturreservat. Skyddsmotivet är att områdena utgör ett par av de sista små kvarvarande resterna av skog som under sen tid inte påverkats av rationellt skogsbruk i denna del av Värmland.

Till reservaten kommer man genom att följa väg 26 och strax söder om Visnums kyrka ta av mot Skottlanda. Efter 2 km kör man in på en liten väg till vänster. Sedan tar man till höger och kommer strax till en liten parkering, varifrån en stig leder till det norra reservatet. Fortsätter man vägen fram, pas-

serar man snart det södra reservatet på vägens södra sida. Man ser reservatsmarkeringen, men någon information eller andra åtgärder för besökarna finns inte ännu.

Det norra reservatet består i sin västra del av en blockrik mark med en gammal, gles, talldominerad skog av lav-ristyp. Tallarnas ålder uppskattas till 150–200 år. Den östra delen domineras av granar med en ålder på 100–150 år.

Det södra reservatet utgörs till stor del av en bergsrygg med grandominerad barrskog. Här och var i skogen står några gamla furor med en ålder på mer än 250 år, varav flera är grövre än 70 cm i brösthöjd.

Blivande naturreservat

Inom kort kommer Dyrön, som är den yttersta delen av Visnums-Kilshalvön, och Klämmeshöjden, ett gammelskogsområde norr om Skinnerud i Ölme, att bli naturreservat. Även för Visnums Stormosse är en reservatsprocess påbörjad, men där ligger nog genomförandet längre fram i tiden.

Källor

Länsstyrelsens beslut och skötselplaner för de olika reservaten.